

دوره ۷ - شماره ۲۲ - زمستان ۱۴۰۳

- تحلیلی بر اصول اساسی حاکم بر ضمانتنامه‌های عندالمطالبه در حقوق تجارت بین‌الملل با نگاهی به لایحه تجارت
همایون مافی، مهدی فلاح خاریکی
- تابعیت مضاعف در حقوق ایران و انگلستان
رضا حسین گندم کار، حسام الدین ترکمن، شهرروز دربندی
- شرایط پرداخت نفقه و ضمانت‌های حقوقی و کیفری استتکاف از پرداخت نفقه در فرانسه و ترکیه
آرش کامرانلو، سبحان طیبی
- مسئولیت مدنی دولت در قبال اطلاع دادرسی
ابوالفتح خالقی، فاطمه خدابنده
- تحلیل حقوقی شرط دوره توقف در معاهدات سرمایه‌گذاری خارجی
مجتبی اصغریان، محدثه احمدآبادی، محمدرضا افشاری
- نقش قوه قضاییه در پیوند امنیت قضایی و امنیت اقتصادی
محمود حبیبی تبار، امیر اسماعیلی
- اصل عدم قطع؛ اصلی بنیادین در تحدید حدود مناطق دریایی
محسن بهجتی
- جستاری در توجیحات فایده‌گرایانه معاصر از مجازات؛ از بازدارندگی عام تا پیشگیری عام
محمدمهدی صادقی
- اجرای تعهدات متوفی در حقوق ایران و فرانسه
یونس باقری
- اصالت اختیار زنان در رابطه با زناشوئی و طلاق در حقوق ایران باستان
محمدمهدی داور، سعیده تسلیمی
- بررسی انتقادی صلاحیت اضافی محاکم کیفری اختصاصی در مواجهه با همکاری مجرمانه
سیدمحمد خضری
- شرایط ناعادلانه در مقررات قراردادهای مصرف کننده ۱۹۹۹ میلادی انگلستان
امیرمحمد ماهرخ
- تحلیلی بر جایگاه اجازه نامه مقام معظم رهبری مبنی بر توسعه صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح در نظام حقوقی ایران
محمد خورشیدی اطهر
- جستاری در علل ظهور عمل گرایي در سیاست کیفری جرائم اقتصادی
رستم علی اکبری، آرزو چراغی، ارسلان مرادی
- حق خروج از کشور طفل توسط مادر چالشی در رویه قضایی ایران (با تأکید بر دادنامه صادره شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران)
محمدسعید حسینی، شایسته صالحی، ناهید قاسمی، محسن مهدیزاده
- مسئولیت مدنی تورهای زیارتی در برابر خسارات وارده به زائران
علیرضا شمشیری، پریسا رضوان
- جرائم ارتكابی علیه میراث فرهنگی در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا
وحید کیومرثی، مسعود مصطفی‌پور
- تحلیل فقهی و حقوقی مسئولیت مأموران آتش نشانی در نظام حقوقی ایران و انگلستان
مجید کیانی‌راد
- مسیرهای پر چالش پیش روی آینده حقوق هوش مصنوعی
بهرخ گنجی، محمد غریب شاه
- آثار بیع خیاری در حقوق ایران و فرانسه
اردشیر امجدی گلپایگانی
- تدابیر پیشگیری از فساد مالی در نظام بانکی ایران: آسیب‌شناسی و راهکارهای بهبود در دو حوزه کنشی و واکنشی
سیدبهنم اکبری
- ضرورت های قرارداد در حقوق تجارت الکترونیک ایران
محسن فلاح، خاطره دروگر لیچاهی
- تحلیلی بر سیاست کیفری حبس گرای سخت گیرانه و سهل گیرانه در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح
یاسر شاکری
- حقوق بشر، پراگماتیسم و محدودیت های نظریه اخلاقی: مروری بر حقوق بشر به مثابه سیاست و بتوارگی
سهیل گلچین

The Right of the Child to Leave the Country by the Mother is a Challenge in Iran's Judicial Procedure (with Emphasis on the Decree Issued by the 11th Branch of the Court of Mazandaran Province)

حق خروج از کشور طفل توسط مادر چالشی در روبه قضایی ایران (با تأکید بر دادنامه صادره شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران)

Mohammad Saeid Hosseini

Master of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Tehran Center, Tehran, Iran (Corresponding Author)

محمدسعید حسینی
کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
mshosseini1aw@gmail.com
<http://orcid.org/0009-0008-8543-2633>

Shayesteh Salehi

Master of Private Law, Islamic Azad University, Kermanshah Branch, Kermanshah, Iran

شایسته صالحی
کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، کرمانشاه، ایران
shayesteh.salehi7@gmail.com

Nahid Ghasemi

Master of Private Law, Islamic Azad University, Ilam Branch, Ilam, Iran

ناهید قاسمی
کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ایلام، ایران
qnahyd20@gmail.com

Mohsen Mahdizadeh

Master of Private Law, Islamic Azad University, Ilam Branch, Ilam, Iran

محسن مهدیزاده
کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ایلام، ایران
mhdvzadhmsn59@gmail.com

Abstract

Child custody after divorce is one of current law's most important issues and challenges. Therefore, while specifying the conditions for granting custody, the legislator considers the child's best interest to be very important and mentions it as an imperative aspect. International laws and regulations, such as the Convention on the Rights of the Child, emphasize this importance. But sometimes the dry and absolute interpretation of the law not only does not guarantee the child's best interest but sometimes we also see its violation. For example, in the case of a child leaving the country with his mother after a divorce, due to the fear of not returning to Iran and violating the rights of the child and the father, the courts generally issue a decision not to leave the country in a single procedure. While this withdrawal may be necessary and its non-implementation may harm the best interests of the child. For example, his need for treatment is necessary for his health. Therefore, in such cases, by using all available capacities, including international human rights conventions and regulations (in addition to domestic laws), with intelligent decisions, the rights of all parties can be guaranteed and a verdict closer to justice can be issued.

Keywords: the Right to Leave the Country of Custody of the Child, Custody, Child, Exit, Judicial Procedure.

چکیده

حضانة کودک بعد از طلاق یکی از مهم‌ترین مسائل و چالش‌های موجود در حقوق کنونی است. لذا قانونگذار ضمن مشخص نمودن شرایط اعطای حضانة، رعایت مصالح عالیة کودک را بسیار پراهمیت دانسته و به‌عنوان جنبه امری از آن یاد می‌کند. قوانین و مقررات بین‌المللی نیز همچون کنوانسیون حقوق کودک بر این مهم تأکید دارد. اما گاه تفسیر خشک و مطلق از قانون نه تنها منافع عالیة واقعی کودک را تضمین نمی‌نماید، بلکه گاه شاهد نقض آن نیز می‌باشیم. برای مثال، در بحث خروج از کشور طفل به همراه مادرش بعد از طلاق، با توجه به بیم عدم بازگشت به ایران و تضییع حقوق طفل و پدر، محاکم اصولاً در رویه‌ای واحد حکم به عدم اجازه خروج از کشور صادر می‌نمایند. در حالی که ممکن است این خروج ضروری بوده و عدم اجرای آن به منافع عالیة کودک خدشه وارد نماید، مانند این که نیاز وی به درمان برای سلامتش ضروری باشد. لذا می‌توان در چنین مواردی با استفاده از همه ظرفیت‌های موجود از جمله کنوانسیون‌ها و مقررات بین‌المللی حقوق بشری در کنار قوانین داخلی با تصمیماتی هوشمندانه، حقوق همه طرفین را تضمین نموده و حکمی که به عدالت نزدیک‌تر باشد صادر نمود.

واژگان کلیدی: حق خروج از کشور، حضانة، طفل، خروج، روبه قضایی.

Received: 2024/1/06 - Review: 2025/02/03 - Accepted: 2025/02/24

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۱۶ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۰۶

ارجاع:

حسینی، محمدسعید؛ صالحی، شایسته؛ قاسمی، ناهید؛ مهدیزاده، محسن؛ (۱۴۰۳)، حق خروج از کشور طفل توسط مادر چالشی در رویه قضایی ایران (با تأکید بر دادنامه صادره شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران)، تمدن حقوقی، شماره ۲۲.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

شاید بتوان مهم‌ترین فلسفه وجودی حقوق و قانون را نیل به عدالت و تسهیل زندگی شهروندان دانست. حقوق مسائل متعددی از زندگی شهروندان را در روابط فی ما بین خود و همچنین با دولت‌ها تحت تأثیر قرار می‌دهد. یکی از این موارد بحث حضانت کودک بعد از جدایی پدر و مادر است. جدایی پدر و مادر یا همان طلاق که در واقع پایان رابطه قانونی و شرعی زوجیت بین زن و مرد است، چه از بعد حقوقی و چه از سایر ابعاد تبعات فراوانی را به دنبال دارد. یکی از این تبعات بحث حضانت کودک است که قانونگذار شرایط خاصی را برای آن مشخص نموده است. برای مثال اصولاً حضانت طفل تا هفت سالگی با مادر و بعد از آن با پدر است. البته منافع عالی کودک و تشخیص دادگاه در این امر بسیار مهم خواهد بود. همچنین تراضی برخلاف آن توسط زن و شوهر نیز نافذ است.

در هر حال، حضانت طفل با هر کدام از زن و مرد که باشد، حق ملاقات طرف دیگر با کودک محفوظ است و دادگاه جزییات آن را مشخص می‌نماید. اما در این رویه نیز چالش‌های فراوانی وجود دارد. برای مثال، در رویه قضایی کشورمان معمولاً دادگاه‌ها در خصوص سفر کودک با مادرش به خارج کشور (حتی در صورت دارا بودن حضانت کودک) ریسک نکرده و اجازه را صادر نمی‌نمایند. چرا که بیم آن می‌رود که مادر بعد از خروج طفل از کشور، وی را بازنگردانده پدر از حق ملاقات فرزند خود محروم گردد. چنین تضادی گاهی منافع عالی کودک را به مخاطره می‌اندازد و این رویه همیشه کارساز

نیست. لذا در این پژوهش که از نوع توصیفی و تحلیلی می‌باشد برآنیم ضمن بررسی رویه و قوانین و مقررات موجود، نگاهی به چالش‌ها و راهکارها داشته و دادنامه صادره شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازنداران را نیز به‌عنوان مورد عملی در نقض رویه موجود بررسی نماییم.

نکته حائز اهمیت آن است که دانشمندان حقوقی بر این عقیده‌اند که در تمام تصمیم‌گیری‌ها و مسائل مربوط به کودک می‌بایست منافع عالی‌ه وی مورد توجه ویژه قرار گیرد. این تصمیمات می‌تواند شامل تصمیمات قضایی، اداری، تحصیلی، رفاهی، ورزشی و... باشد. کنوانسیون‌ها و مقررات بین‌المللی نمونه ویژه توجه جهانی به این مهم می‌باشند. در کشور ما نیز توجه خاصی به این مسئله شده و چنین اقدامات و پیشرفت‌هایی مایه خوشحالی است. اما خصوصاً در رویه عملی کافی نیست و اقدامات تقنینی و اجرایی بسیاری برای رسیدن به آن مدینه فاضله مورد نظر لازم است. نگاهی به پدیده منحوس کودکان کار، خشونت‌های خانگی، فقر، ترک تحصیل و... در جامعه ما را به این مهم می‌رساند.

۱- تعاریف و مفاهیم

۱-۱- طلاق

طلاق انحلال رابطه زناشویی در عقد نکاح دائم، خواه به قصد و رضای زوج و خواه به وسیله نماینده قانونی می‌باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۴، ۴۳۰). همچنین طلاق در لغت به معنی گشودن گره و رها کردن نیز می‌باشد (صفایی و امامی، ۱۳۹۵، ۲۱۷). اضافه می‌دارد طلاق بر هم زدن عقد و پیوند نکاح با صیغه مخصوص است. طلاق اگر چه در اسلام عملی مشروع و جایز قلمداد شده لکن مطابق روایات منفورترین حلال نزد خداوند به شمار می‌رود. در قرآن کریم توصیه شده هنگام بروز اختلاف میان زن و مرد، خویشاوندان شان تلاش نموده تا میان آن‌ها آشتی برقرار نمایند و در صورت امکان از طلاق جلوگیری گردد. همچنین در قرآن کریم برخی از احکام طلاق و پندواندازهای درباره آن بیان شده است. به علاوه در این کتاب آسمانی سوره‌ای به نام طلاق نیز وجود دارد.

طلاق نوعی ایقاع است؛ یعنی برخلاف ازدواج، یک طرفه بوده و تنها از سوی مرد صورت می‌گیرد. طلاق دارای احکامی است؛ از جمله آن که زنی را که بعد از عقد ازدواج با او آمیزش شده، نمی‌توان در حال حیض و نفاس طلاق داد؛ مگر این که زن باردار باشد؛ همچنین دو مرد عادل، می‌بایست شاهد خواندن صیغه طلاق باشند. طلاق به دو قسم رجعی و بائن تقسیم می‌گردد. در طلاق رجعی مرد می‌تواند

در زمان عده زن، رجوع نماید؛ یعنی بدون خواندن عقد، از طلاق برگردد و او را دوباره همسر خود نماید؛ اما در طلاق باین امکان رجوع مرد نیست. طلاق نیز همانند ازدواج با خواندن صیغه مخصوص، صورت می‌پذیرد (مشکینی، ۱۳۹۳، ۳۵۶)، اما برخلاف ازدواج، که نوعی عقد است، طلاق جزء ایقاعات است؛ یعنی یک طرفه بوه و تنها از سوی مرد انجام می‌پذیرد. (مشکینی، ۱۳۹۳، ۹۷).

۲-۱- حضانت

حضانت در لغت به معنی پروردن و همچنین در اصطلاح عبارت است از نگهداری مادی و معنوی طفل به وسیله کسی که قانون مشخص نموده است (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۴، ۲۱۶). معنای اصطلاحی آن نیز از معنای لغوی جدا نشده و برخی از فقهای امامیه در تعریف آن چنین بیان نموده اند: «حضانت عبارت است از ولایت و سلطنت بر تربیت طفل و متعلقات آن از جمله نگهداری کودک، گذاشتن وی در بستر، سرمه کشیدن، پاکیزه نگاه داشتن، شستن البسه و مانند آن». فقها در تعریف حضانت از کلمه تربیت استفاده نموده‌اند که ناظر به دو جنبه روحی و جسمی و مادی و معنوی است؛ یعنی حضانت صرفاً اختصاص به پرورش جسمی نداشته و از این رو در حقوق اسلام شخصی که حضانت طفل به او سپرده می‌گردد باید آزاد، مسلمان^۱ و امین باشد.

برخی از فقهای امامیه بیان نموده اند: «مادری که عهده‌دار حضانت طفل است، نمی‌تواند او را از شهر به روستا ببرد، زیرا تعلیم و تربیت کودک در شهر بهتر از روستا تأمین می‌گردد» (حیسی تبار، ۱۳۸۳، ۳۴۱) و (شهید ثانی، ۱۳۸۱، ۴۵۴). لذا نباید با گرفتن فرزند و خارج کردنش از تحت حضانت او به وی ضرر وارد گردد، بلکه ظاهر نصوص وارده نیز همین می‌باشد؛ چه این که در آن نصوص به احقیقیت مادر و در مورد پسر تا زمان از شیر گرفتن و دختر تا هفت سالگی اشاره گردیده و از آن پس، حق تقدم با پدر است؛ پس اصل حق حضانت برای والدین ثابت و مسلم بوده و لیکن در هر دوره‌ای یکی بر دیگری مقدم می‌باشد. همچنین احقیقیت زمانی معنی دارد که هر دو زنده باشند و در صورتی که یکی فوت نماید حق فقط برای صاحب حق وجود دارد و فرض احقیقیت در این فرض معنی نداشته و ظاهر همین معنی موجب اتفاق نظر فقها، در این مسئله گردیده است (نظری توکلی، ۱۳۸۵، ۴۷).

خارج از بحث حقوقی، به نظر می‌رسد مشارکت پدر و مادر در حضانت و البته توجه به نظر کودک،

۱- صورتی که خود طفل مسلمان باشد.

بهترین روش در وضعیت کنونی می‌باشد. یقیناً متارکه والدین کودک سختی و مشکلات روحی و روانی فراوانی برای وی به دنبال دارد. در چنین وضعیتی می‌بایست با اقدامات علمی و عملی همچون ملاقات منظم و در شرایط آرام والدین با کودک، یاری گرفتن از روانشناس مجرب و... از آسیب‌های وارده کاست.

با تغییر نگرش جامعه درباره دوران کودکی و چگونگی مراقبت از کودک، روند تصمیم‌گیری حضانت دستخوش تغییر شد. اصلاح ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی در سال ۱۳۸۲ اگر چه نوید همراهی قانون با خواست و مطالبات اجتماعی است، اما ابهام در تعیین مصادیق مصلحت کودک و نبود مرکزی برای بررسی تخصصی آن، مشکل جدی برای دادرس در تطبیق قانون با موضوع محل نزاع ایجاد می‌کند. نظام قضایی برخی از کشورها با اتخاذ رویکردی بین‌رشته‌ای نهاد ارزیابی حضانت را پایه‌گذاری نمودند تا رهیافتی را برای همکاری بین قضات، وکلا و متخصصان غیرقضایی در حل و فصل اختلافات حضانت فراهم کنند (اولادی قادیکلایی و آذری، ۱۴۰۲). تحولات علوم انسانی در چند دهه اخیر منجر به تغییر نگرش نسبت به کودکان و تصویب کنوانسیون حقوق کودک در ۱۹۸۹ میلادی گردید. محققان با الهام از ماده ۱۲ کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی به منظور کاهش آثار منفی طلاق بر کودکان خواهان مشارکت هر چه بیشتر آنان در مراحل دادرسی خانواده شدند.

در زمینه شنیده شدن صدای کودکان و مشارکت دادن آن‌ها در دادرسی خانواده سه رویکرد حق محور (موافقان)، مصلحت محور (مخالفان) و تلفیقی وجود دارد. رویکرد حق محور با استناد به حقوق بنیادینی نظیر برابری، کرامت انسانی و... بر ضرورت مشارکت کودکان در فرایند دادرسی تأکید دارد. رویکرد مصلحت محور ورود به مهلکه جدال والدین در حین طلاق را به مصلحت کودکان ندانسته و آسیب زا می‌داند. اما رویکرد سوم با اولویت سلامت کودک حق شنیده شدن او را ضروری می‌داند (آذری و اولادی قادیکلایی، ۱۴۰۰). پژوهش حاضر نشان می‌دهد به دلیل عدم وجود نهاد منسجم در این حوزه رویه قضایی ایران دچار تشتت بوده و در اکثر پرونده‌های مورد رسیدگی، نظر کودکان در تصمیم‌گیری‌های حوزه حضانت گرفته نمی‌شود. همچنین در خصوص توافقات بین ابویین ابتدا مشروعیت این توافقات از نظر قانونی و سپس ماهیت آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد و در پایان ضمانت اجرای بر هم زدن توافق فوق بیان شود. به نظر می‌رسد، قانونگذار در تدوین قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ رویه سابق خود را در به رسمیت شناختن توافقات والدین به طور مطلق نادیده انگاشته و به محاکم بدون تعیین تکلیف اطراف توافق اجازه تغییر نتایج توافقات را در جهت رعایت

مصلحت طفل داده است (پورمسجدیان و عباسی آبکناری، ۱۳۹۶).

۳-۱- حق خروج از کشور

شهروندان در هر کشوری مطابق قوانین داخلی و بین‌المللی در ترک کشور خود آزاد و مختار هستند. مگر در موارد خاصی که قانون طبق شرایطی خروج از کشور را ممنوع نموده باشد. همچنین بند دوم ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی به این مهم اشاره داشته و در سال ۱۳۵۴ دولت ایران بدون حق شرط به آن پیوسته که با اعلامیه تفسیری در مجلس شورای ملی به تصویب رسید، لذا مستندا به ماده ۹ قانون مدنی این میثاق در حکم قانون داخلی می‌باشد. آزادی‌های فردی، اجتماعی و آزادی در تصمیم‌گیری در امور زندگی از حقوق بنیادین هر شخص بوده و جوامع متمدن می‌بایست به آن احترام بگذارند.

۴-۱- رویه قضایی

منظور از رویه قضائی در معنی مطلق، مجموع آراء دادگاه‌ها و در معنی خاص نیز روش یکسان دادگاه‌ها یا دسته‌ای از آن‌ها در مورد مسئله حقوقی معین و تکرار آن به صورتی می‌باشد که بتوان گفت در صورت مواجه شدن با مورد مشابه همان روش اتخاذ خواهد گردید. به عبارت دیگر، رویه قضائی را می‌توان عرف دادگاه‌ها نامید. رویه قضایی به شکل کلی به تصمیم مکرر قضایی گفته می‌شود. رویه قضایی به لحاظ معنوی یا الزام قانونی مبنای حکم مرجع قضایی است (مدنی، ۱۴۰۲، ۵). رویه قضایی جزو منابع حقوق در اکثر نظام‌های حقوقی بوده، لکن نقش آن در نظام حقوقی کامن‌لا پررنگ‌تر می‌باشد. توجه ویژه نظام‌های تقنینی و سیستم‌های دادگستری به رویه قضایی لازم بوده و می‌بایست از ایجاد رویه غلط جلوگیری نمود. اثرات رویه غلط می‌تواند به مراتب مخرب بوده و اصل عدالت در دادرسی را تحت الشعاع قرار دهد.

۵-۱- کودک

ماده اول کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی هجده سالگی را مرز میان کودکی و بزرگسالی می‌داند. در عین حال، به کشورهای عضو اجازه می‌دهد سن کمتری را در تعریف کودک اعمال کنند (عباسی سرمدی و زنگی اهرمی، ۱۳۹۴). حقوق کودک، یکی از مهم‌ترین مصادیق حقوق بشر می‌باشد، زیرا اگر کودکان از مراقبت و حقوق کافی برخوردار نباشند؛ نمی‌توانند در سایه این حقوق از سلامت روحی و جسمی برخوردار شده و حضوری مفید در جامعه بشری داشته باشند. شایان ذکر است حقوق

مدنی ایران برخلاف قوانین بین‌المللی که فقط برای کودکان بعد از تولد حقوقی را قائل شده اند، به قبل از تولد کودک نیز توجه نموده است (عالمی و طایی، ۱۴۰۰).

۲- قوانین و مقررات موجود

۲-۱- قوانین و مقررات داخلی

در این بخش قوانین و مقررات مربوط داخلی از جمله ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی، ماده‌های ۴۱ و ۴۵ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ و قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی سرپرست و بدسرپرست مصوب ۱۳۹۲ مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱-۲-۱- ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی

تمایل حقوقدانان کنونی نیز بر این می‌باشد که مصلحت طفل مهم‌ترین عامل تصمیم‌گیری درباره وضع او است. بدون آن که حق تقدم پدر و مادر بر دیگران از یاد برده شود (کاتوزیان، ۱۳۹۶، ۷۱۲). دانشمندان حقوقی در سراسر جهان نیز بر این مهم تأکید داشته و نمونه‌های آن را در کنوانسیون‌ها و مقررات بین‌المللی همچون کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی می‌توان یافت. در واقع، در چنین مواردی می‌توان شاهد نگاهی صرفاً حقوقی، منطقی و عدالت محور به مسائل بود و از سیاست زدگی قانون پرهیز شده است.

۱-۲-۲- ماده‌های ۴۱ و ۴۵ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱

ماده ۴۱- هر گاه دادگاه تشخیص دهد توافقات راجع به ملاقات، حضانت، نگهداری و سایر امور مربوط به طفل برخلاف مصلحت او می‌باشد یا در صورتی که مسئول حضانت از انجام تکالیف مقرر خودداری نماید و یا مانع ملاقات طفل تحت حضانت با اشخاص ذیحق شود، می‌تواند در خصوص اموری از قبیل واگذاری امر حضانت به دیگری یا تعیین شخص ناظر با پیش بینی حدود نظارت وی با رعایت مصلحت طفل تصمیم مقتضی اتخاذ نماید.

ماده ۴۵- رعایت غبطه و مصلحت کودکان و نوجوانان در کلیه تصمیمات دادگاه‌ها و مقامات اجرایی الزامی است.

۱-۲-۳- قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی سرپرست و بدسرپرست مصوب ۱۳۹۲

در این قانون نیز به مواردی از جمله شرایط اعطای سرپرستی و... اشاره گردیده است.

۲-۲- قوانین و مقررات بین‌المللی

می‌توان گفت حقوق بین‌الملل از شعبات حقوق عمومی بوده، یعنی مجموعه قواعد و مقررات لازم الاجرائی که ناشی از روابط بین‌الملل و تنظیم‌کننده مناسبات میان اعضای جامعه بین‌المللی است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۵، ۹). در این بخش به مهم‌ترین قوانین و مقررات بین‌المللی در زمینه پژوهش می‌پردازیم.

۲-۲-۱- ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی

هر کس قانوناً در سرزمین دولتی که مقیم است حق عبور و مرور آزادانه و انتخاب آزادانه مسکن خود را در آن جا دارا می‌باشد. هر کس آزاد است هر کشوری و از جمله کشور خود را ترک بنماید. حقوق مذکور تابع هیچ گونه محدودیتی نبوده مگر محدودیت‌هایی که به موجب قانون مقرر شده و برای حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی یا حقوق و آزادی‌های دیگران لازم بوده و با سایر حقوق شناخته شده در این میثاق سازگار باشد. هیچ کس را نمی‌توان خودسرانه (بدون مجوز) از حق ورود به کشور خود محروم نمود.

۲-۲-۲- کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی

ماده ۱- از نظر پیمان‌نامه حاضر منظور از کودک هر انسان دارای کمتر از هجده سال سن است، مگر این که طبق قانون قابل اعمال در مورد کودک، سن قانونی کمتر تعیین گردیده باشد.

ماده ۲- کشورهای عضو، حقوق مندرج در پیمان‌نامه حاضر را برای هر یک از کودکانی که در حوزه قضایی آن‌ها می‌باشند بدون هیچ گونه تبعیض و بدون توجه به نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی و سایر عقاید، منشأ ملی، قومی، اجتماعی، دارایی، معلولیت، تولد یا سایر خصوصیات کودک یا والدین یا سرپرستان قانونی او محترم شمرده و تضمین خواهند نمود. کشورهای عضو تمامی اقدامات مقتضی را جهت تضمین حمایت از کودک در مقابل کلیه اشکال تبعیض یا مجازات بر اساس وضعیت، فعالیت‌ها، عقاید ابراز شده، اعتقادات والدین، سرپرستان قانونی یا اعضای خانواده کودک به عمل خواهند آورد.

ماده ۳- در کلیه اقدامات مربوط به کودکان که توسط مؤسسات رفاه اجتماعی دولتی یا خصوصی،

دادگاه‌ها، مقامات اجرایی یا نهادهای قانونگذاری به عمل آید، منافع عالیه کودک از اهم ملاحظات می‌باشد. کشورهای عضو متعهد می‌گردند حمایت و مراقبتی را که برای رفاه کودک ضروری می‌باشد با توجه به حقوق و تکالیف والدین، سرپرستان قانونی، یا دیگر اشخاصی که قانوناً مسئول کودک هستند، تضمین نموده و در این راستا کلیه اقدامات قانونی و اجرایی لازم را به عمل آورند. کشورهای عضو اطمینان حاصل خواهند نمود که مؤسسات، خدمات و دستگاه‌های مسئول مراقبت و حمایت از کودکان، به خصوص در زمینه‌های ایمنی، بهداشت، از حیث تعداد و مناسب بودن کارکنان و نیز نظارت شایسته، با معیارهایی که توسط مقامات واجد صلاحیت مقرر گردیده است منطبق باشند.

ماده ۴- کشورهای عضو کلیه اقدامات قانونی، اجرایی و سایر اقدامات مقتضی را برای تحقق حقوقی که در پیمان‌نامه حاضر به رسمیت شناخته شده معمول خواهند کرد. در مورد حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز اقدامات مذکور را با به کارگیری حداکثر منابع موجودشان و در صورت لزوم، در چهارچوب همکاری‌های بین‌المللی به عمل خواهند آورد.

ماده ۵- کشورهای عضو مسئولیت‌ها، حقوق و تکالیف والدین، یا بر حسب مورد، اعضای خانواده گسترده مطابق عرف مرسوم هر منطقه، سرپرستان قانونی یا سایر اشخاصی که قانوناً مسئول کودک هستند را در هدایت و ارائه راهنمایی لازم به روشی هماهنگ با توانایی‌های بالنده کودک در راستای اعمال حقوق مندرج در پیمان‌نامه حاضر توسط کودک، محترم خواهند شمرد.

ماده ۹- دولت‌های عضو تضمین خواهند نمود که کودک از والدین خود برخلاف میل آنان جدا نگردد، مگر در مواردی که مقامات واجد صلاحیت مطابق قوانین و مقررات قابل اعمال و پس از بررسی‌های قضایی حکم دهند که این جدایی برای تأمین منافع عالیه کودک ضروری باشد. چنین حکمی ممکن است در مواردی خاص، از قبیل سوءاستفاده از کودک یا بی‌توجهی به او توسط والدین، یا زمانی که والدین جدا از یکدیگر زندگی می‌کنند و می‌بایست در خصوص محل اقامت کودک تصمیم‌گیری شود، ضروری باشد. دولت‌های عضو، حق کودک جدا شده از یک یا هر دو والد خود را برای حفظ روابط شخصی و تماس مستقیم و منظم با والدین محترم خواهند شمرد مگر آن که این امر مغایر با منافع عالیه کودک باشد. هر گاه این جدایی ناشی از اقدامات یک کشور عضو از قبیل بازداشت، حبس، تبعید، اخراج یا مرگ یک یا هر دو والد یا کودک از جمله مرگی که به هر دلیل در حین توقیف شخص توسط دولت روی می‌دهد باشد، کشور عضو، بنا به درخواست، اطلاعات ضروری مربوط به محل اقامت عضو یا

اعضای غایب خانواده را در اختیار والدین، کودک یا، در موارد مقتضی، یکی دیگر از اعضای خانواده قرار نموده، مگر آن که ارائه این اطلاعات مخل رفاه کودک باشد. علاوه بر این، کشورهای عضو تضمین خواهند نمود که تسلیم این درخواست فی نفسه تبعات نامطلوبی برای فرد یا افراد ذینفع در پی نداشته باشد. ماده ۱۰- به موجب تعهدات ناشی از بند اول ماده ۹، کشورهای عضو درخواست کودک یا والدین او را برای ورود به یک کشور عضو یا خروج از آن به منظور پیوند مجدد خانواده، با نظر مثبت و به روشی انسانی و سریع بررسی خواهند نمود. کشورهای عضو علاوه بر این تضمین خواهند نمود که تسلیم چنین درخواستی تبعات نامطلوبی برای درخواست کنندگان و اعضای خانواده آنها در پی نداشته باشد. کودکی که والدین وی مقیم کشورهای مختلفی هستند حق دارد که، جز در شرایط استثنایی، به صورت منظم روابط شخصی و تماس مستقیم خود را با هر دو والد حفظ نماید. لذا به این منظور و مطابق با تعهدات کشورهای عضو به موجب بند اول ماده ۹، کشورهای عضو حق کودک و والدین او را برای ترک هر کشوری، از جمله کشور خود و ورود به کشور خود محترم خواهند شمرد. حق ترک هر کشوری تنها مشمول محدودیت‌هایی می‌باشد که در قانون تصریح شده و برای حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، بهداشت عمومی، اخلاق عمومی یا حقوق و آزادی‌های دیگران ضروری می‌باشد و با سایر حقوق مندرج در پیمان‌نامه حاضر منطبق است.

ماده ۱۲- کشورهای عضو تضمین خواهند نمود کودکی که قادر به شکل دادن به عقاید خود می‌باشد حق ابراز آزادانه این عقاید را در کلیه امور که به وی مربوط می‌شود داشته و متناسب با سن و میزان رشد فکری کودک به نظرات وی اهمیت لازم داده شود. بدین منظور باید به ویژه برای کودک این فرصت فراهم شود تا بتواند در کلیه مراحل رسیدگی قضایی و اجرایی مربوط به خود مستقیماً یا از طریق یک نماینده یا مرجع مناسب، به روش منطبق با مقررات آئین دادرسی در قوانین داخلی، اظهار نظر بنماید.

ماده ۲۲- کشورهای عضو اقدامات لازم را به عمل خواهند آورد تا تضمین شود کودکی که متقاضی پناهندگی است یا طبق قوانین و مقررات بین‌المللی یا داخلی پناهنده محسوب می‌شود، اعم از این که همراه والدین خود یا شخص دیگری باشد و یا همراه نداشته باشد، از حمایت مناسب و مساعدت بشردوستانه در برخورداری از حقوق مندرج قابل اعمال در این پیمان‌نامه و در سایر اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق بشر یا بشردوستانه که کشورهای عضو به آنها ملحق شده‌اند، بهره‌مند گردد. به این منظور کشورهای عضو، در مواردی که مقتضی باشد، در همه تلاش‌های سازمان ملل متحد و نیز سایر

سازمان‌های بین‌المللی یا غیردولتی ذریبط که با سازمان ملل همکاری می‌نمایند جهت مساعدت و حمایت از این گونه کودکان و ردیابی والدین یا سایر اعضای خانواده کودک پناهنده به منظور کسب اطلاعات لازم برای پیوستن مجدد وی به خانواده‌اش همکاری نمایند. در مواردی که نتوان والدین یا دیگر اعضای خانواده را یافت باید برای چنین کودکی همان حمایتی را فراهم نمود که طبق مفاد پیمان‌نامه حاضر برای کودکانی در نظر گرفته می‌شود که موقتاً یا به طور دائم از محیط خانوادگی محروم شده‌اند.

۳- چالش‌ها و راهکارها

مهم‌ترین چالش موجود در زمینه حق سفر کودک به خارج از کشور با مادرش (در صورت طلاق و در بحث حضانت) رویه قضایی محاکم موجود در کشور است که علی‌الاصول در برخورد با چنین پرونده‌هایی به دلیل بیم آن که ممکن است مادر طفل را به کشور بزرگرداند و حق ملاقات پدر با طفل از بین برود، لذا حکم به عدم اجازه خروج از کشور به همراه مادر صادر می‌نمایند. رویه‌ای که شاید حافظ حق پدر طفل باشد، لکن می‌توان گفت مخالف قوانین و مقررات داخلی و بین‌المللی بوده و تعارضی جدی به دنبال دارد. حتی می‌توان گفت گاهی مخالف منافع عالی کودک که مورد تأکید تمامی قوانین و مقررات داخلی و بین‌المللی از جمله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قانون مدنی، قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱، قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست مصوب ۱۳۹۲، منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد، کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی است.

در پاسخ به این چالش و تعارض و راهکار هوشمندانه‌ای که می‌توان برای آن در نظر گرفت، توسل به اصول حقوقی بین‌المللی می‌تواند حلال مشکل باشد. چرا که اکثر کشورهای جهان به کنوانسیون‌های بین‌المللی پیوسته و تابع مقررات آن هستند. حق بر ملاقات طفل از جمله حقوقی است که مطابق مقررات بین‌المللی^۲ قابل حذف و اسقاط نیست. لذا در صورتی که محاکم ایران اجازه خروج از کشور طفل به همراه مادر را صادر نمایند، دادگاه صالح کشور خارجی که مادر و طفل در آن اقامت دارند نیز مطابق مقررات بین‌المللی مجاز به رسیدگی بوده و در صورت خودداری مادر از بازگرداندن کودک به ایران، امکان طرح دعوی در محاکم آن کشور خارجی وجود دارد.

۲- حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی.

۴- بررسی دادنامه صادره شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران

در دادنامه صادره از شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران با پرونده‌ای روبرو هستیم که در آن پدر و مادر بعد از جدایی، حضانت کودک را طبق توافق به مادر واگذار نموده‌اند. پدر کودک در کمال ناباوری در زمان طلاق حق ملاقات با کودک خود را از خویش ساقط نموده^۳ و عملاً نیز به مدت نه سال با فرزندش دیدار نداشته است. حال، با توجه به بیماری کودک و نیاز به جراحی در خارج از کشور، مادر قصد انتقال وی به کشور آلمان جهت درمان و مداوا را داشته و از دادگاه بدوی تقاضای اجازه خروج از کشور نموده است. لکن قاضی دادگاه نخستین با توجه به رویه قضایی موجود اعلام نموده به جهت این که خروج کودک از کشور مخالف مصلحت وی است اجازه خروج ندارد. اما دادگاه تجدیدنظر استان مازندران با توجه به تجدیدنظرخواهی مادر، رای بدوی را نقض نموده و در رویه‌ای جدید، ثواب و هوشمندانه استدلال‌ات زیر را در منطوق رای خود ذکر نموده است:

نخست- شهروندان آزادند که کشور خود را ترک نمایند و بند دوم ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی که دولت ایران نیز قانوناً به آن پیوسته و به موجب ماده ۹ قانون مدنی در حکم قانون داخلی است بر همین مهم تأکید دارد. دوم- دوری طفل از مادر موجب آسیب روحی و روانی کودک شده و همچنین با توجه به مستندات پزشکی، نیاز به عمل جراحی وی وجود داشته و مادر نیز در راستای وظایفش باید این اقدام را انجام دهد. سوم- در تمام قوانین و مقررات داخلی و بین‌المللی و شرعی بر رعایت مصلحت و منافع عالی کودک تأکید شده است. همچنین کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی قضاوت داخلی را مکلف نموده که در آراء و تصمیمات شان عالی‌ترین منافع عالی کودکان را در نظر بگیرند. چهارم- بر اساس کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی، دولت‌های عضو تضمین خواهند کرد که کودکی که قادر به تمیز و تشخیص است، حق ابراز آزادانه عقیده خود را نسبت به مسائل و موضوعاتی که به او مربوط می‌شود دارد و به نظرات او بها داده شود. پنجم- اگر چه بر اساس کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی حق کودک بر حفظ روابط شخصی و تماس مستقیم با والدین به طور منظم تأکید شده است، لکن با توجه به مصاحبه دادگاه با

۳- چه بر اساس موازین حقوق بشری این حق به هیچ عنوان قابل اسقاط نیست.

کودک و این که پدر نه سال است به فرزند خود سرکشی نکرده و حتی به دعوت دادگاه نیز حاضر نشده و مهم تر این که سلامتی کودک در شرایط کنونی از منابع عالیّه او به حساب می آید اعلام می دارد سفر کنونی خدشه ای به این حقوق وارد نکرده و طبق منافع عالیّه کودک است. اضافه می دارد در جهت مصالح و منافع عالیّه آینده طفل، به مادر یادآور می شود که در صورت عدم برگرداندن طفل به کشور، این که حق ملاقات با کودک را نادیده بگیرد، حضانت وی سلب خواهد شد.

در نهایت تأکید می شود اگر چه بر اساس اصل حاکمیت کشورها، احکام دادگاه های داخلی در حوزه سرزمینی ملی قابلیت اعمال دارد، مگر این که قرارداد متقابل وجود داشته باشد، اما قضات دادگاه های خارجی مکلفند با توجه به قاعده حقوقی عرفی اصل وفای به عهد تعهدات عام الشمول و این که معاهدات حقوق بشری باید در همه حال اجرا شوند، نسبت به کنوانسیون یاد شده اقدام نمایند، این که دولت آلمان فدرال به کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی ملحق شده، در صورت عدم اجرای تعهد از سوی مادر در برگرداندن طفل به ایران، قضات آن کشور در اجرای ماده ۹ کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی در جهت حفظ روابط شخصی و تماس مستقیم کودک با پدر به صورت منظم، اتخاذ تصمیم خواهند نمود.

نتیجه

با توجه به فلسفه وجودی حقوق برای نیل به عدالت و تسهیل و اداره زندگی شهروندان، قانونگذار باید هر چه بیشتر به سمت این اهداف رفته و مجریان قانون و قضات نیز در احکام شان جنبه عدالت، مصلحت و انسانی را بیش از پیش مورد توجه قرار دهند. کودکی که با پدیده طلاق والدینش روبرو شده قطعاً شکننده و مستاصل است و نیاز به توجهی بیشتر دارد. چرا که همین توجهات و رفتارها شخصیت و آینده کودک را ساخته و نقشش را در آینده کشور مشخص می نماید. لذا قانونگذار ضمن اعلام شرایط برای حضانت کودک بعد از طلاق، بر رعایت مصالح عالیّه کودک تأکیدی ویژه و امری داشته است. قوانین و مقررات بین المللی نیز بر این مهم توجه و تأکید مکرر داشته اند که اهمیت آن را می رساند.

قضات در حل و فصل دعاوی با فصل الخطاب قرار دادن قانون، می بایست نگاهی هوشمندانه به مسائل

داشته و از همه ظرفیت‌های موجود برای رسیدن به عدالت واقعی استفاده نمایند که تفسیری خشک و بدون انعطاف از قانون مانع این امر است. در پژوهش حاضر، تفسیر خشک قانون منجر به رویه قضایی با عنوان عدم اجازه خروج از کشور طفل همراه مادرش بدون توجه به مصالح واقعی کودک و شرایط و اوضاع و احوال حاکم در اکثر موارد شده بود. البته بیم عدم بازگشت کودک به کشور و تضییع حق ملاقات پدر و طفل، بی‌منطقی می‌باشد. اما با هوشمندی و همه‌جانبه‌نگری و استفاده از ظرفیت‌های موجود می‌توان به عدالت و حل صحیح دعوا نزدیک‌تر بود. برای مثال، در این فقره قضات دادگاه تجدیدنظر استان مازندران ضمن استناد به کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی که مورد پذیرش هر دو کشور^۴ قرار گرفته، ضمن رعایت مصالح عالی و واقعی کودک^۵ تأکید نموده در صورت ممانعت مادر از بازگردان کودک به کشور بعد از درمان، اولاً دادگاه آلمان بنا بر همین کنوانسیون مجاز به رسیدگی و اتخاذ تصمیم بوده و دوماً حضانت کودک از مادر سلب می‌گردد. در واقع، با چنین تصمیمی حقوق طرفین و مصالح عالی کودک به بهترین شکل تضمین شده است.

پیشنهاد

پیشنهاد می‌گردد در دانشکده‌های حقوق و تحصیلات آکادمیک و همچنین در دوره‌های ضمن خدمت قضات و کارآموزی و کلا، توجهی ویژه به مواردی از جمله فلسفه حقوق و عدالت، حقوق بشر، حقوق بین‌الملل و ظرفیت‌های آن در حل و فصل هوشمندانه دعاوی (ضمن فصل الخطاب قراردادان قانون و نه با نگاه خشک و مطلق به آن) گردد تا هر چه بیشتر به عدالت و اهدافش نزدیک‌تر شویم.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

۴- به عنوان مبدا و آلمان به عنوان مقصد.

۵- به جراحی و درمان در خارج از کشور.

منابع

فارسی

- آذری، هاجر، اولادی قادیکلایی، اعظم، ۱۴۰۰، مطالعه تطبیقی حق مشارکت کودکان در دعوی حضانت با تأکید بر کنوانسیون حقوق کودک، **دوفصلنامه حقوق بشر**، شماره ۳۱.
- اولادی قادیکلایی، اعظم و آذری، هاجر، ۱۴۰۲، مطالعه تطبیقی نهاد ارزیابی حضانت رویکردی علمی و بین‌رشته‌ای در دعاوی حضانت، **دوفصلنامه حقوق تطبیقی**، شماره ۱.
- پورمسجدیان، فاطمه و عباسی آبکناری، فرانک، ۱۳۹۶، سیاست‌گذاری نظام حقوقی ایران در قبال توافقات ابوین بر سر حق حضانت، **مجله مطالعات زن و خانواده**، شماره ۹.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۳۹۴، **ترمینولوژی حقوق**، چاپ بیست و هشتم، تهران، انتشارات گنج دانش.
- حبیبی تبار، جواد، ۱۳۸۳، **گام به گام با حقوق خانواده**، چاپ دوم، قم، انتشارات گام به گام.
- صفایی، سیدحسین و امامی، اسدالله، ۱۳۹۵، **مختصر حقوق خانواده**، چاپ چهل و ششم، تهران، انتشارات میزان.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا، ۱۳۹۵، **حقوق بین‌الملل عمومی**، چاپ پنجاه و چهارم، تهران، انتشارات گنج دانش.
- عباسی سرمدی، مهدی و زنگی اهرمی، عهدیه، ۱۳۹۴، بررسی سن کودک و آثار حقوقی آن از منظر اسناد بین‌الملل، **دوفصلنامه فقه و حقوق خانواده**، شماره ۶۳.
- عالمی، محمدحسین و طایی، فریبا، ۱۴۰۰، بررسی تطبیقی حقوق کودک از منظر حقوق ایران و حقوق بین‌الملل، **فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی**، شماره ۲۰.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۹۶، **قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی**، چاپ پنجاه و دوم، تهران، انتشارات میزان.

- مدنی، سیدجلال الدین، ۱۴۰۲، **رویه قضایی**، چاپ بیست و ششم، تهران، انتشارات پایدار.
- نظری توکلی، سعید، ۱۳۸۵، **حضانة کودکان در فقه اسلامی**، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.

عربی

- شهید ثانی، زین الدین بن نورالدین علی بن احمد عاملی جبعی، ۱۳۸۱، **مسائلک الافهام فی شرح شرائع الاسلام**، جلد نهم، تهران، انتشارات معارف اسلامی.
- مشکینی، علی، ۱۳۹۳، **مصطلحات الفقه**، چاپ اول، قم، مؤسسه فرهنگی دارالحدیث.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.22- Winter 2025

Analysis of Fundamental Principles Governing Demand Guarantees in International Trade Law with a Look at New Trade Bill

Homayoun Mafi, Mehdi Fallah Khariki

Dual Nationality in Iran and England

Reza Hossein Gandomkar, Hesamodin Torkaman, Shahrooz Darbandi

The Conditions for the Payment of Alimony and the Legal and Criminal Guarantees for Non-Payment of Alimony in France and Turkey

Arash Kamranlou, Sobhan Tayebi

Government Civil Liability due to the Delay of Proceedings

Abolfath Khaleghi, Fatemeh Khodabandeh

Legal Analysis of the Cooling Off Period Clause in Foreign Investment Treaties

Mojtaba Asgharian, Mohadeseh Ahmadabadi, Mohammadreza Afshari

The Role of the Judiciary in Linking Judicial Security and Economic Security

Mahmoud Habibi Tabar, Amir Esmaeili

The Principle of Non-Cut Off; The Fundamental Principle in the Delimitation of Maritime Zones

Mohsen Behjati

An Essay on Contemporary Utilitarianism Justifications of Punishment; from General Deterrence to General Prevention

Mohammad Mehdi Sadeghi

Enforcement of the Deceased's Obligations in Iranian and French Law

Younes Bagheri

Women's Free Will Regarding Marriage and Divorce in Ancient Iranian Law

Mohamad Mahdi Davar, Saeideh Taslimi

A Critical Examination of the Additional Jurisdiction of Special Criminal Courts in the Face of Criminal Cooperation

Sayyed Mohammad Khezry

Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 in England

Amir Mohammad Mahrokh

An Analysis of the Position of the Permission of the Leadership Regarding the Development of the Jurisdiction of the Judicial Organization of the Armed Forces in Iran's Legal System

Mohammad Khorshidi Athar

Causes of the Emergence of Pragmatism in the Criminal Policy of Economic Crimes

Rostam Aliakbari, Arezo Cheraghi, Arsalan Moradi

The Right of the Child to Leave the Country by the Mother is a Challenge in Iran's Judicial Procedure (with Emphasis on the Decree Issued by the 11th Branch of the Court of Appeal of Mazandaran Province)

Mohammad Saeid Hosseini, Shayesteh Salehi, Nahid Ghasemi, Mohsen Mahdizadeh

Civil Liability of Pilgrimage Tours against Damages Caused to Pilgrims

Alireza Shamshiri, Parisa Rezvan

Crimes Committed Against Cultural Heritage in Iranian and United States Law

Vahid Kiomarsi, Masoud Mostafapoor

Jurisprudential Analysis of the Responsibility of Fire Officers in the Legal System of Iran and England

Majid Kiani Rad

Challenging Paths to the Future of Artificial Intelligence Law

Behrokh Ganji, Mohammad Gharibshah

Effects of Option Sale in Iranian and French Law

Ardeshir Amjadi Golpaygani

Measures to Prevent Financial Corruption in the Iranian Banking System: Pathology and Improvement Strategies in Two Proactive and Reactive Areas

Sayyed Bahman Akbari

Necessities of the Contract in Iran's E-commerce Laws

Mohsen Fallah, Khatereh Derogar Lichahi

An Analysis of Strict and Lenient Incarceration Policy in the Criminal Law of the Armed Forces

Yasser Shakeri

Human Rights, Pragmatism and the Limits of Moral Theory: A Review of Human Rights as Politics and Idolatry

Soheil Golchin

inprotected.com